

הצעת דרכים להוראת פרק ב' בישעיהו

א. רעיונותיו המרכזיים של הפרק וחלוקתו

בטרם נציע דרכים להוראת הפרק, נסקור בקצרה את הרעיונות הגלומים בו. להלן רשימת הרעיונות המרכזיים שבאו בו לידי ביטוי:

- ★ תיאור גדולת כבוד ה' ותורתו באחרית הימים. ★ יחסם של הגויים לה' ולתורתו. ★
- ★ מקום בית המקדש כמקום המשפט והצדק הבין-לאומי. ★ תחילת מעשי הרע הייתה בהעמדת העושר וצבירת הרכוש כערך עליון – עד להתנשאות, גאווה ועריצות וכלה בפיתוח אמצעי לחימה ויצירת אלילים. ★ גילויים המהווים מרידה בעליונותו של הקב"ה. ★ תיאור יום ה' – יום הדין, שיבוא כתוצאה משחיתותם זו. ★ ביטוייו יהיו: ערעור גאוות האדם ואמונתו ביכולתו ובהישגיו, המחשת אפסיות עוצמתו ואוצרותיו החומריים. ★ תופעות לוואי לפרענות יהיו: מנוסה מהערים, הכרה בחידלון האלילים – מעשה ידיהם, ובסופם – כניעה לה' וקבלת מרותו.

וכך מתחלק הפרק:

פסוקים א-ד: תיאור אחרית הימים.

ה-ט: תוכחה על מעשי שחיתות בעם ישראל.

י-כב: שלבי הפורענות הצפויה.

ב. הצעת מטרות ונושאים לימודיים וחינוכיים

בפירוט סעיף זה, כמו גם הסעיפים הבאים, אין מגמתנו ליטול מהמורה את חופש היזמה והפעולה. איננו מתכוונים אלא להציע מספר אפשרויות, מני רבות, להוראת תוכני הפרק. קני המידה שעל-פיהם יפעל הם: הזמן העומד לרשותו ורמתם הממוצעת של תלמידיו. בהתאם לכך, יוסיף או יקצר ויכריע באילו מטרות יעסוק ובאילו דרך יפעל למימושן.

בהתאם למטרות הלימודיות והחינוכיות שנציב לקראת הוראת פרק זה לאור רעיונותיו המרכזיים נוכל לפנות אחריו לפרק ג, ובו נציע דרכים שונות ללימודו ולהשגתו.

היעדים והנושאים שרצוי להעמידם לנגד עינינו אלה הם:

- 1) הכרת התהליכים לגאולה האמיתית המקווה.
- 2) ידיעת מעמדם של ציון וירושלים באחרית הימים.
- 3) הבנת יחסם של עמי העולם לעם ישראל, תורתו ואלוקיו.
- 4) לימוד מהותו של יום ה' כיום הדין וביטוייו.
- 5) חשיפת מידת הגאווה והשלכותיה השליליות.
- 6) הכרת מטבעות לשון ייחודיות – "כי מציון תצא תורה..." וכתתו חרבותם

לאתים... וכיוצ"ב, סמלים – "בראש הרים", "ארזי הלבנון", "שכיית החמדה"
וכיוצ"ב ודימויים שונים.

ג. הצעת דרכים להשגת המטרות

דרכי ההוראה שלהלן מבוססות על עבודה עצמית, קבוצתית או יחידנית, של התלמידים, ולא על שיעורים פרונטליים. בכוונתם להציע לתלמידים אתגרים אינטלקטואליים ולהביאם לידי למידה עצמאית בדרך הגילוי, להפגישם עם חומר הלימוד ללא תיווך, אלא בעזרת שאלות מנחות המכוונות את עיוניהם אל מוקדים שונים בחומר ומסייעות להם להתמודד התמודדות עצמית עם חומר חדש גם לפני השיעור בכיתה. לפיכך אין השאלות מורכבות מפעולות סיכום וחזרה או תרגול ושינון, שיש בהן מידה רבה של למידה טכנית.

אם בחר המורה להתמקד בנושא השלישי – "יחסם של עמי העולם לעם ישראל תורתו ואלוקיו", כפי שבא לידי ביטוי בחזון אחרית הימים שבפרקנו, יש לפניו מגוון של תרגילים ושאלות סביב הנושא, לעבודה עצמית או קבוצתית. על המורה להכריע אם הדיון הכיתתי בנושא ייערך בתום כל העבודה או באמצעותה או אם תקדם לדיון הקריאה המוטעמת בפסוקי הקטע (פס' א-ד), שעליו מוסבת הפעלת התלמידים. אין להפוך את השיעור לבדיקת תשובות התלמידים. על המורה לשלב תשובות אחדות בדיון בכיתה לפי הצורך הנראה לו. המורה יוכל גם להציג שאלה בתחילת השיעור שתוליך את התלמידים לעיקר הרעיון או התוכן שאותו בחר ללמד.

מבחר שאלות ותרגילים לנושא השלישי

- לפניך הצעות אחדות לכותרת לנבואת אחרית הימים שבפרקנו (פס' א-ד). בחר בכותרת שלדעתך ממצה ביותר את עיקר תוכן הנבואה, ונמק את בחירתך.
 - העמים ילכו לבית ה'.
 - העמים יקבלו על עצמם את מרות ה'.
 - מציון תצא תורה.
 - תיאור השלום האידיאלי.

- הנביא ישעיהו טוען, שהתנאי לשלום בין העמים הוא שכל העמים יסכימו לציית למשפט שיצא מהר ה'. כתוצאה מכך יוותרו עמי העולם על המלחמות כאמצעי לפתרון סכסוכים. כתוב רעיונות אלו בלשונו של הנביא.

(א) התנאי:

(ב) התוצאה:

- מדוע יש בכוחה של קבלת סמכותו המשפטית של ה' להשליט שלום בעולם? פרט.

- כיצד מוכרעים חילוקי דעות ומריבות בין עמים כאשר אין סמכות משפטית מקובלת על כולם? פרט והדגם.

- העמים העולים לציון אומרים: "ויוֹתוּ [=ילמדנו] מדרכיו", ואין הם אומרים ויורנו את דרכיו – מהו ההבדל?

- 6) אלו מצוות הן, לדעתך, כלליות ואינן מיוחדות דווקא לישראל?
 7) בדברי העמים ניתן לראות מספר שלבים. מהם? ("לכו ונעלה אל הר ה'... ויורנו מדרכיו ונלכה בארחתיו") – מה מוסיף כל חלק על קודמו?
 8) העמים יקבלו את התורה היוצאת מציון מרצונם, ללא כל כפייה. הוכח זאת מדברי הנבואה.
 9) כבר בתפילת שלמה המלך בשעת חנוכת בית המקדש נזכר תפקידו של הבית כמקום שממנו יצאו משפט וצדק, הוכח זאת ע"פ מלכים א' ח', לא-לב.
 10) כיצד מתרחב תפקיד זה של ביהמ"ק בחזון אחרית הימים של ישעיהו?
 11) ישעיהו הנביא אינו צופה בחזונו אנושות אחת, שאין בה עמים שונים – מניין לנו זאת?
 12) מה פירושה של המלה "והוכיח"? היעזר בתקבולת שבפסוקנו.
 13) כיצד יימסר פסק דינו של ה' לעמים רבים? פרט.
 14) מהם התנאים הדרושים להגשמת חזון השלום העולמי? היש בהם גם קשר של הדרגתיות? נמק והדגם!
 15) השלום בין העמים מתואר בשתי צורות ("וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה"). היש בהם גם קשר של הדרגתיות? נמק והדגם!
 16) עיין בישעיהו י"ט, כד-כה. המצב המתואר שם – גם הוא חזון לעתיד. מהו השונה ומהו השווה? מה אתה למד מהשוואה זו? פרט.
 17) מניין שגם באחרית הימים יצטרך האדם לעבוד למחייתו?
 18) לאחר שעמדנו על הצדדים השונים, הזהים והמשלימים, שבין שתי נבואות אחרית הימים שבישעיהו, נשווה אותן לזו של מיכה הנביא (מיכה ד', א-ג). מהו השונה ומה השווה בין אלו שבישעיהו ובין זו שבספר מיכה? מה אתה למד מהשוואה זו?
 19) מה אתה למד מהאמור בשמות י"ח, טו-טז ובדברים י"ז, ח-יא על אופן השפיטה וההכרעה בין בעלי מחלוקת?
 20) יחסם של העמים אל ה' ואל ציון וירושלים כמקום שמשם תצא התורה וההוראה בא לידי ביטוי גם בישעיהו י"ט, יט-כא; כ"ו, ו; ס', ז; ס"ד, י; וכן בפרקים: י"א, י"ג, י"ד, ט"ו, ט"ז – התוכל למיין את התייחסותם של הגויים לירושלים ולתורה, וכיצד מתבטאת זיקתם אל ישראל? פרט.

* * *

אם בחר המורה להתמקד בנושא החמישי – "מידת הגאווה והשלכותיה השליליות" – לפניו מבחר שאלות עיון על פסוקי פרקנו העוסקים בכך, וכן מקבץ קטעים נבחר ממקורות ההלכה, מדברי חז"ל בתלמודים ובמדרשים ומפרקי עיון באוצרות המחשבה וההגות היהודיים לעיסוק לימודי בקבוצות.

מבחר שאלות ותרגילים לנושא החמישי עיון בקובץ קטעי הגות על מידת הגאווה

- 1) הגאווה היא אחת מהמידות השליליות הבולטות, אך מדוע דווקא היא עומדת כנגד האמונה הכנה בה? פרט והדגם!
 - 2) מהם הביטויים החיצוניים של מידה מגונה זו בפסוקי פרקנו (פס' ט-יז, כב)?
 - 3) במס' סוטה (ד-ה') מובאים מספר מאמרי חז"ל בגנות מידת הגאווה. להלן ארבעה מהם. התוכל למצוא סימוכין לכל אחד מהמאמרים בדברי הנביא ישעיהו? פרט.
- א. "אמר רבי יוחנן משום ר' שמעון בר יוחאי: כל אדם שיש בו גסות הרוח [גאווה] כאילו עובד ע"ז, ורבי יוחנן אמר: כאילו כופר בעיקרו".
- ב. "אמר רב חסדא; כל אדם שיש בו גסות הרוח, אמר הקב"ה, אין אני והוא יכולים לדור בעולם".
- ג. "...המהלך בקומה זקופה כאילו דוחק את דגלי השכינה".
- ד. "אמר רבי אלעזר: כל אדם שיש בו גסות הרוח – ראוי לגדעו כאשרה" [שם אליל].
- 4) מדוע רואה הנביא בעושר, בעבודת אלילים וברכישת כלי מלחמה גילויי גאווה? פרט.
 - 5) בהלכות המלך (דברים י"ז, יד-כ) מנויים דברים האסורים על מלך ישראל. במה הם זהים להאשמותיו של ישעיהו הנביא? מה הקשר בין איסורים אלו לנושאנו? פרט.
 - 6) בתוכחתו של הנביא על תופעת הגאווה שפשתה בעם הוא מציין ארבעה זוגות של גבוהים ומתנשאים שיושפלו (פס' יג-טז). מיין והגדר כל סוג. התוכל לציין קשר הדרגתי ביניהם? נמק!
 - 7) בין המפרשים נמצא דיעות שונות ביחס להימצאותם של מתנשאים אלו ("אלוני הבשן", "גבעות נשאות", "הרים רמים" וכיוצ"ב) וקשרם לתוכחתו של ישעיהו הנביא על עם ישראל. יש שהסבירו, שכוונת הנבואה היא, שיחדלו ישראל להתפעל מתוקפם ורוממותם של גבוהים אלו בבריאה לאחר שיכירו וידעו כי רק ה', שהוא יוצרם, הוא לבדו רם ונישא. ויש שפירשו, שאין אלו אלא דימויים לסוגי ההתנשאות ודרגות הגאווה ששררו בשכבות העם. התוכל להביא נימוקים וסימוכין לכל אחת מהדיעות?
 - 8) יש שתמהו על העובדה ש"יום ה'" יגוע באיתני הטבע, כארזי הלבנון וההרים הרמים (פס' יב-יג), שהרי אלו – מה חטאו? על תמיהה זו משיבים מספר מפרשים. עיין ברד"ק, בהר"י קרא ובשד"ל וענה: מה ההבדל המהותי בין שלושת הפרשנים הללו?
 - 9) יום הדין מביא לשינויים ביחסם של המאמינים באלילים. התוכל להוכיח זאת מהכתובים ולצייןם?

- 10** מידה כנגד מידה הוא אחד מביטויי העונש המצויים במקרא (ובחיי היום-יום שלנו). התוכל לאמת קביעה זו בפרקנו?
- 11** חלק מהפרשנים מציין בפס' ח צורה של התנשאות וגאוה מצד האדם. התוכל להביא להם סיוע?
- 12** מצא קשרים בין פס' יז לבין הפסוק החותם את פרקנו (יז) – "ושח גבהות האדם ושפל רום אנשים". **כב** – "חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא" והגדר אותם.
- 13** יש מפרשים הטוענים, שהמשפט "ונשגב ה' לבדו ביום ההוא", החוזר בפס' יא ר"ז, הוא הרקע לנבואה שבראש פרקנו, פס' א-ד. מה דעתך? פרט.
- 14** היש קשר בין "כי יום לה'... ועל כל ההרים הרמים..." (פס' יב-יג) לכך "נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות..." (פס' יד), שבראש פרקנו? פרט.
- 15** באמצעות "מגדל גבה" ו"חומה בצורה" (פס' טו) מבקש העם להינצל מאויביו. מה יבוא במקומם לפי חזון אחרית הימים?
- 16** חילקנו את פרקנו כך: א-ד, ה-ט, י-כב. עתה, עם הגיענו לסיום הפרק, ציין איזה מהחלקים הללו הוא הראשון מבחינת סדר הזמן? איזהו החלק שיבוא אחריו? ואיזהו החלק שיסיים את פרקנו? הבא נימוקים לסדר החלקים – השלבים שציינת.

להלן מוצע למורה קובץ מאמרים קצרים מההלכה, ממקורות חז"ל בגמרא ובמדרשים ומפרקי עיון במחשבת היהדות בנושא הגאוה והשלכותיה, העשויים להשלים את הלימוד בפסוקי התנ"ך שבהם עסק עד כה. בידו ההכרעה לבחור אילו מהם ראויים לעיון בכיתתו, ובאילו דרכים ישכיל להפנימם לתלמידיו.

להלן דרך אחת מני רבות לעשות בה שימוש, כהמשך אינטגרלי ליחידת הלימוד שבה עסק.

א. מקורות הלכתיים: משנה תורה, ה' דעות פ"ב, ה' ב-ג; קצושי"ע סימן כ"ט סעי' ג, ו.
ב. מקורות חז"ל בגמרא ובמדרשים: ברכות נ"א, ע"א; עירובין נ"ה, ע"א; פסחים פ"ז, ע"א; ק"י ע"א וע"ב; חגיגה י"ח, ע"א; מגילה כ"ט, ע"א; בבית צ"ח, ע"א; סנהדרין כ"ד, ע"א; חולין פ"ט, ע"א; סוטה ד', ע"א – ה' ע"ב; מ"ב, ע"ב; ויק"ר ז'; במד"ר י"ט.

ג. פרקי עיון במחשבת היהדות: "מנורת המאור" לר"י אבוהב, נר שביעי, כלל ראשון ח"א וח"ב; "מסילת ישרים" לרמח"ל, פרקים: י"א, כ"ב; "יתנועת המוסר" לר' דב כץ כרך ד' פרקים: ו', ט; "אוצר האגדה" לר' מ"צ גרוס, כרך א', ערך גאוה.

מאחר שיש לפנינו שלושה סוגי מקורות, והחומר בכל סוג הוא רב – אף שהובא כאן רק מדגם מהמצוי – מוצע לחלק את הכיתה לשלוש קבוצות לימוד ועיון. כל קבוצה תעסוק בסוג אחד של מקורות, תסכם את עיוניה ותעלה את הסיכום על הכתב. אח"כ יהיה עליה לדווח ולהרצות על עיקרי ממצאיה בפני כל התלמידים, כל קבוצה בתורה היא. יש לדרוש מכל קבוצה שבנוסף לסיכום שערכה, תתייחס לנקודות אלה: "גבולות" הגאוה ולעומתה הענווה; תוצאותיהן והשלכותיהן של שתי מידות אלו, לפרט ולחברה הסובבת.

בהתייחסות יצוינו דוגמאות מהחומר ומחייהם. כמו כן יתבקשו להעלות על הכתב, בסגנונם, את שלושת המשפטים החשובים ביותר שהרשימום במיוחד, כאלו שעשויים לשמש אח"כ כותרות לכרזות שייתלו בכיתה.

באשר ללימוד כל אחד משלושת סוגי המקורות ע"י תלמידי כל קבוצה – היה רצוי, כמובן, למסור בידי כל אחת מהקבוצות את רשימת המקורות בכל סוג, הרשומה כאן, כדי שתחפש בעצמה ותעלעל בספרים עצמם. אם אין הדבר ניתן לביצוע, בגלל היעדר הספרים המקורות או מפאת רמתם של התלמידים – יש צורך לצלם את הקטעים הנבחרים מכל סוג, במספר עותקים המותאם למספר התלמידים המרכיב כל קבוצה ולחלקם.

טוב יעשה המורה אם בסופה של הפעולה ירכז את כל הסיכומים, הדיווחים והמסרים שנכתבו והועלו בדיון בכיתה לתיק מיוחד, שישא את שם הנושא, ויציין בדף "התוכן" את המקורות לפי סדרם הכרונולוגי, את שמות התלמידים הכותבים והמדווחים במליאת הכיתה ואת רשימת משפטי הכותרות שהוצעו. תיק זה יהא מונח לעיון ולתצוגה בפינת חדר הכיתה (בעתיד יתווספו אליו תיקים נוספים מנושאים אחרים שיועלו מפרקים אחרים). אל ישכח המורה לדאוג לשרטוט נאה של משפטי הכותרות שעל הכרזות, ולעיטורם, בעזרת התלמידים. כמובן, ולתלייתן על קירות הכיתה לקישוט. בדרך זו של התמודדות עם החומר – החל מעיסוק בפירושי הפסוקים בפרק ב' בישיעהו ועיון מעמיק ומשווה, עד לפעולה לימודית, חינוכית וחברתית זו של עבודת הצוותים התלמידים, וכלה בהכנת התיק ותליית הכרזות ההולמות – אנו מקווים שהנושא והשלכותיו ייחקקו בלב התלמידים לתקופה ארוכה ויטביעו בהם חווייה רגשית מהנה.

* * *

אם בחר המורה לעסוק בנושא השישי – **"הכרת מטבעות לשון ייחודיות, סמלים ודימויים"** – מוצע לפניו מבחר שאלות עיון והשוואה על פסוקי פרקנו העוסקים בכך (פס' ב-ד, יג, טו, יז, רכב) וכן שני משחקים עיסוקים לימודיים:

1) משחקי קלפים – רביעייה, המורכבים מסדרות של: "צימודי מלים וצלילים", "לשון נופל על לשון", "לשונות חוזרים", מלים "כפולות", לשונות שמקורם בפסוקי התורה, "מקבילים" לפסוקי ישעיהו ולפסוקי נביאים אחרים או כתובים.

2) לוחות הרכבה (פזלים) של תקבולות; שלמות, נרדפות, כיאסטיות ודימויים (משל, נמשל וכיוצ"ב).

התלמידים המצליחים לתכנן משחקים אלו ולייצרם (ע"פ הנחיות המורה וציוני המקורות, ההשוואות והפירושים שבהם יעסוק עם תלמידי הכיתה), וכמובן, אלו מביניהם הזוכים במהלך המשחקים (בהשלמת הסדרות, הצלעות המקבילות או המחלקות, ובהרכבתם הנכונה של חלקי הפסיפט) – יסכמום בכתב על הלוח, וימקרו את התוצאות והסיכומים שגילו בפני כל תלמידי הכיתה ויזכו בפרס, בהערכה או בציון.